

Leren omgaan met (literatuur)informatie; het congres 'User Education' te Oxford*

De relatie tussen onderwijs(kunde) en het bibliotheek/informatiewezen vormt een jong onderzoeks- en ontwikkelingsgebied dat internationaal aangeduid wordt als 'user education'. 'User education' houdt in: onderwijs aan gebruikers in het omgaan met bibliotheek/informatie(centrum) in ruime zin. De gebruikers vertonen een grote variatie, van huisvrouw tot hooggeleerde en van scholier tot gepensioneerde. De term onderwijs wordt ook ruim opgevat; van buitenschoolse bijscholingsactiviteiten tot implementatie in het curriculum van het basisonderwijs.

In vogelvlucht een overzicht van voorzieningen, adviezen en onderzoek naar educatiesoort in Nederland. In het *basisonderwijs* is het schooldocumentatiecentrum / de schoolmediatheek al vrij belangrijk voor bijv. een vak als wereldoriëntatie. Hier is al een aanzet te vinden tot het leren gebruiken van (literatuur) informatie. Het Nederlands orgaan voor de bevordering van de informatieverzorging (NOBIN) heeft onlangs het advies 'Basisonderwijs en informatiegebruik' (1981) uitgebracht. Gesteld wordt dat in het basisonderwijs vanaf de onderbouw een begin moet worden gemaakt met de bewuste attitudevorming tot zich informeren. Het personeel van het basisonderwijs moet op die vormingstaak voorbereid worden op de pedagogische academies. Het basisonderwijs dient te beschikken over informatie

overeenkomstig aard en niveau van het onderwijs.

Incidenteel zijn aan scholen voor voortgezet onderwijs schoolbibliotheken te vinden. In het hoger beroepsonderwijs is het beeld t.a.v. schoolbibliotheken en documentatiecentra vrij wisselend. Sommige instellingen hebben vrij grote bibliotheken met eigen personeel, bij andere ontbreekt een bibliotheek. De scholen die bibliotheekpersoneel in dienst hebben krijgen daar geen vergoeding voor. Het h.b.o. ressorteert onder de mammoetwet. In deze wet is geen voorziening voor een bibliotheek, boeken of personeel opgenomen. Vanuit het h.b.o. is dit als een gemis ervaren. Men tracht tot een beleid te komen. In de nota 'Het hoger beroepsonderwijs en de bibliotheekvoorzieningen' (1980) wordt geprobeerd de relatie tussen de bibliotheek en het onderwijs te leggen. Het h.b.o. staat dicht bij het w.o. dan bij het voortgezet onderwijs. Ook voor h.b.o. studenten geldt dat ze zelf informatie op hun vakgebied moeten kunnen verzamelen en de ontwikkelingen op hun vakgebied moeten kunnen bijhouden. Slechts sporadisch wordt onderwijs gegeven in omgaan met vakwetenschappelijke informatie. Betere bibliotheekvoorzieningen en beter onderwijs zijn nodig.

Voor het *universitaire onderwijs* betekende het in 1973 verschenen 'Advies inzake scholing studenten' een grote stimulans. Mossel en Place (1979) hebben onderzoek verricht naar de noodzaak van instructie in het omgaan met wetenschappelijke informatie voor studenten in de empirische wetenschappen. Deze noodzaak wordt vanuit de onderwijspraktijk aangetoond. Verspreid over alle wetenschapsgebieden en aan alle universiteiten en hogescholen worden cursussen in het leren omgaan met vakwetenschappelijke informatie gegeven (inventarisatie Arnold en Boerma, 1981). De invoering van de wet 'tweefasenstructuur' versterkt een ontwikkeling die al in gang was. Bij een in te korten studieduur zal de leerstof op een andere manier aan de orde moeten komen. Het verwerven van feitenkennis zal minder nadruk moeten krijgen ten gunste van het aanleren van vaardigheden. Er zal onder meer aan-

* Geschreven n.a.v. een bezoek aan de 'Second International Conference on User Education', Oxford, Engeland, 7-10 juli 1981 en het verschijnen van de Proceedings (Fox, 1982). De S.V.O. en de R.U.G. maakten het congresbezoek mogelijk. De 'Third International Conference on User Education' heeft van 19-22 juli 1983 in Edinburgh plaats.

dacht besteed moeten worden aan de vaardigheid hoe zelf de benodigde informatie opgespoord kan worden in de eerste fase van de studie.

Een begin is gemaakt met het organiseren van *her- en bijscholingscursussen* en *postacademisch onderwijs* (PAO) vakwetenschappelijke informatie. Bij de *volwasseneneducatie* ziet het Nederlands Bibliotheek- en Lectuurcentrum (NBLC) een duidelijke taak voor de openbare bibliotheek als informatiecentrum weggelegd.

Het leren omgaan met informatiebronnen blijkt dus slechts incidenteel tot zeer incidenteel als onderdeel (houding, vaardigheid) voor te komen in de huidige Nederlandse curricula van basis-, voortgezet en hoger onderwijs. Voor het universitair onderwijs is de situatie iets beter. Met her- en bijscholingscursussen is maar net een begin gemaakt. Het meeste onderzoek is verricht voor het universitaire onderwijs. Het betreft het aantonen van de noodzaak van onderwijs vakwetenschappelijke informatie, cursusconstructie en -evaluatie. Voor het basisonderwijs is een begin gemaakt met onderzoek (Basisonderwijs, 1981). Op de ORD'82 zijn de eerste uitkomsten van een onderzoek t.a.v. het voortgezet onderwijs gepresenteerd (Voortgezet onderwijs, 1983).

Het ontwikkelen van beleid om het leren omgaan met (literatuur)informatie in de curricula te implementeren dient gestimuleerd te worden. Deze teneur valt ook te bespeuren in de nota 'Overheidsbeleid op het terrein van de informatie, een probleemstellende verkenning' (1980). Een citaat hieruit: 'burgers toe te rusten met "bekwaamheden" die het hen mogelijk maken als zelfstandig denkende en verantwoordelijk handelende individuen in de "informatiemaatschappij" te functioneren'. Ook is de commissie onderwijs en informatietechnologie ingesteld. Voorzitter prof. dr. Tj. Plomp zegt in een interview (Gessel, 1981) dat voor het basisonderwijs 'de elementaire vorming van leerlingen om ze met een elektronische encyclopedie of schooldocumentatiesysteem via de computer om te laten gaan' gerealiseerd moet worden. Voor het secundair, tertiair en postacademisch onderwijs kan het toerusten van de burger o.a. bestaan uit het trainen in de studievaardigheid 'omgaan met (vak)wetenschappelijke informatie' en het bijscholen in de nieuwste mogelijkheden om (literatuur)informatie te verzamelen.

Een overzicht van recente internationale onderzoeken en ontwikkelingen bood het congres User Education dat in juli 1981 te Oxford gehouden is. Het congres was internationaal. Ruim $\frac{3}{4}$ van de deelnemers kwam uit Angelsaksische landen: Engeland, Noord Amerika en Australië. Herkomstlanden van de overige deelnemers varieerden van Hongarije tot Mexico. Deelnemers zijn veelal werkzaam in kaderfuncties in het bibliotheekwezen of aan onderzoeksinstituten, die soms uitsluitend bibliotheekresearch verrichten. Het programma omvatte 15 lezingen en 2 'small group sessions'. Een tentoonstelling van ontwikkelde cursusmaterialen, schriftelijke handleidingen en AV-producties was ingericht. Tevens presenteerden zich hier de instanties die informatie over 'user education' verzamelen en/of onderzoek op het gebied van bibliotheek en informatie (onderwijs/opvoeding) verrichten. Het 'clearinghouse for user education' aan de Loughborough University of Technology in Engeland vervult een schakelfunctie bij de uitwisseling van nieuws en ontwikkelingen over alle activiteiten m.b.t. onderwijs en promotie van bibliotheek en informatiegebruik in het Verenigd Koninkrijk en daarbuiten. Naast het verzamelen van materialen worden tentoonstellingen georganiseerd en wordt het tijdschrift *Infuse* uitgegeven. In de Verenigde Staten wordt de clearinghousefunctie vervuld door LOEX (Library orientation exchange) uitgaande van het Center of Educational Resources aan de Eastern Michigan University in Ypsilanti (Mich.). Dit geeft het periodiek *LOEX News* uit.

Onderzoek naar 'user education' vindt voornamelijk in de Angel-Saksische landen plaats. Veertien van de 15 lezingen werden dan ook verzorgd door deskundigen uit die landen. Vanuit de organisatoren was geen indeling in thema's aangegeven. Groepering van de lezingen voor dit verslag bleek maar beperkt mogelijk. 'User education' wordt als een paraplu gebruikt waaronder een veelheid aan onderwijskundige aandachtsgebieden en benaderingen kunnen schuilen. Ter sprake kwamen onderwerpen als: 'insuring user instruction in academic libraries through involvement in curriculum development', 'design and development of a preschool to adult library instruction curriculum', 'team teaching in user education' en tot slot 'instructional programs based on cognitive learning theory'. De kwaliteit van het gebodene was wisselend.

Een aantal sprekers gaf aanwijzingen hoe 'user education' in het curriculum geïntroduceerd kan worden: teamteaching en schoolbibliothecaris/schoolpolitiek zijn daarbij sleutelbegrippen. Voor het universitaire onderwijs zijn in dit verband, ook vanuit de literatuur (Fox, 1982, p. 67 e.v.), beperkende factoren voor bibliotheekgebruik naar voren gebracht:

- de middelen waarmee informatie opgespoord kan worden komen nog maar zelden in de onderwijsprogramma's aan de orde;
- de houding van de faculteit;
- de studenten wordt vooral geselecteerde informatie in syllabi aangeboden.

Over bevindingen t.a.v. wat en hoe in de cursussen geleerd wordt een aantal bijdragen, met wisselende praktisch bruikbare suggesties. Een pleidooi voor het leren van concepts ondersteund door cognitieve leertheorie, zodat de student inzicht heeft in wat hij leert en dit ook kan toepassen in andere situaties. De uitwerking in de praktijk ontbrak echter. Speciale groepen gebruikers blijken specifieke informatiebehoeften te hebben. Het is van belang deze zo precies mogelijk vast te stellen om bijscholingscursussen te doen slagen. Traditioneel bibliotheekwerk met de daarbij gegeven algemene instructie hoe de bibliotheek te gebruiken blijkt bijvoorbeeld door plaatselijke maatschappelijke werkers irrelevant bevonden te worden, als niet de meest relevante informatiebronnen voor de beroepspraktijk aan de orde komen.

Het leren omgaan met informatiebronnen kan bijv. als een vaardigheid beschouwd worden om doelstellingen mee te bereiken. Als de leerling geconfronteerd wordt met inhouden die meer van hem eisen, en als de leerling gaat bedenken dat hij verantwoordelijk is voor de eigen onafhankelijke studie, dan bestaat een behoefte aan effectieve studievaardigheden, zoals bijv. het gelezene kunnen samenvatten, overzichtelijk aantekeningen kunnen maken, informatie uit een aantal verschillende bronnen kunnen halen, en deze overzichtelijk kunnen presenteren. Uit onderzoek blijkt dat leerlingen plichtsgetrouw een boek van A tot Z in hun geheel lezen, maar het doel waarmee ze het doen kennen ze niet, laat staan dat er doelgericht bepaalde informatie wordt gezocht. Ook wordt er plichtsgetrouw naar boeken gezocht, als dat opgegeven wordt, maar veelal is het in het wilde weg in plaats van doelgericht zoeken. Onderwijs waarin leerlingen geleerd wordt

doelgericht te werk te gaan liet geen verbeterde prestaties zien. In veel onderwijs zoals dat nu in het omgaan met informatie wordt gegeven blijken de leerlingen niet onmiddellijk de kans te krijgen om het geleerde t.a.v. opzoeken en hanteren van informatiebronnen (boeken) voor een praktisch doel te gebruiken.

Het leren omgaan met informatiebronnen kan ook opgevat worden als een onderwijsdoelstelling in de vorm van het complex van vaardigheden dat een individu in staat stelt in zijn verdere leven adequaat met informatie te kunnen (leren) omgaan. Het begrip 'learning to learn' zoals J. S. Bruner en C. Rodgers dat hanteren is in deze context belangrijk. Uit onderzoek blijkt dat er vaak niet naar informatie gezocht wordt omdat men niet in staat is goede vragen te formuleren (Fox, 1982, p. 22 e.v.). Leerlingen in het middelbaar onderwijs worden eerst getraind in het stellen van vragen. Bijv. wij willen met de *hele* klas uit, wat gaan we doen. Zij leren het omgaan met informatiebronnen door Londense kranten, de Londense uitgaansagenda, bus-, trein- en metro-informatie en de A-Z stadsplattegronden te gebruiken bij het plannen van het uitje. Het belang van en de problemen bij cursusevaluatie zijn zowel vanuit theoretisch perspectief als onderzoek in de praktijk belicht. De conclusie luidde: er wordt nog te weinig en niet exact genoeg geëvalueerd wat de leeropbrengsten van user education programma's zijn.

Praktische ervaringen werden gerapporteerd in user education en de nieuwe technologie en in user education en culturele minderheden, 'overseas students' in dit geval. Inventarisaties van user education-activiteiten in Turkije en Australië vormden het sluitstuk van het congres. Uit dit congresverslag blijkt dat Nederlandse activiteiten op het gebied van onderwijs aan bibliotheek/informatiegebruikers parallel lopen met de toenemende internationale belangstelling. Toch is het wenselijk dat er in Nederland nog meer aandacht aan bibliotheek/informatie-instructie geschonken wordt zoals ook diverse beleidsnota's bepleiten. Bij het opzetten en uitvoeren van het onderwijs moet in het oog gehouden worden dat:

- niet te veel het accent op kennis geselecteerd vanuit bibliotheek wetenschappelijke criteria gelegd wordt, maar dat criteria voortkomend uit informatiebehoeften van de gebruikers centraal gesteld worden;
- opname en integratie in het curriculum, be-

nevens adequate levensechte en praktische oefening gerealiseerd wordt;

– gebruikers vraagstellingen leren te formuleren.

Om met succes 'informatieonderwijs' op te kunnen zetten is o.a. (meer) kennis nodig op de volgende gebieden:

– de precieze informatiebehoeften van omschreven groepen gebruikers;

– exactere gegevens over de leeropbrengsten van de bestaande cursussen;

– leerprocessen van leerlingen m.b.t. informatievaardigheden;

– onderzoek naar het verloop van een zoekproces om bij globaal gedefinieerde problemen de benodigde informatie te vinden om efficiënte zoekstrategieën te ontwerpen;

– de attitude van de school, universiteit, c.q. onderwijzenden, bestuurders en onderzoekers t.a.v. het omgaan met informatie;

– de bevordering van zelf leren opzoeken van informatie bij zelfstandig leren;

– creëren van een schoolklimaat waarin zelfwerkzaamheid en zelfverantwoordelijk leren verwezenlijkt wordt, om het leren omgaan met informatie adequaat te kunnen leren;

– meer duidelijkheid over de rol van de computer in de informatiemaatschappij en de consequenties voor het onderwijs.

Het verdient aanbeveling informatie m.b.t. instructie aan bibliotheek/informatiegebruikers op één plaats in Nederland te verzamelen naar analogie van de clearinghouses in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Vanuit zo'n informatieverzamelingspunt kan het opzetten, vernieuwen, evalueren etc. van bibliotheek/informatieonderwijs ondersteund en gecoördineerd worden. Wij hopen hier materiaal aangedragen te hebben waarmee een produktieve dialoog tussen educatie- en informatiewereld tot stand kan komen. De ontwikkelingen in het informatiewezen gaan snel, explosief snel. Als wij als maatschappij greep op deze ontwikke-

lingen willen houden, de informatiemaatschappij mede vorm willen geven en niet 'over' ons laten komen, dan moet het huidige nog op grote schaal bestaande informatie-analfabetisme aangepakt worden. Het opzetten van (meer) informatieonderwijs, geïntegreerd in het overige onderwijs en het uitvoeren van ondersteunend onderzoek is dringend gewenst.

C. A. Arnold
E. J. Boerma

Literatuur

Arnold, C. en E. J. Boerma, Leren omgaan met wetenschappelijke informatie: een geannoteerde bibliografie van cursusmateriaal. *Open*, 1981, 13, 7/8, 374-379.

Basisonderwijs en informatiegebruik; het aandeel van het basisonderwijs en de vorming tot informatiegebruiker; advies van de NOBIN-werkgroep basisonderwijs. 's-Gravenhage: NOBIN, 1981.

Fox, P. (ed.), *Second International Conference on Library User Education*; Keble College Oxford, 7-10 July 1981; Proceedings. Loughborough: Infuse Publications, 1982.

Gessel, H. van, Chip zet onderwijzers weer in de schoolbank. *De Volkskrant*, 12/9/1981.

Het hoger beroepsonderwijs en de bibliotheekvoorzieningen; rapport van de commissie bibliotheekvoorzieningen. Den Haag: Hoger Beroepsonderwijsraad, 1980.

Mossel, D. A. A., en Th. W. Place, De noodzaak van instructie in het omgaan met wetenschappelijke informatie voor studenten in de empirische wetenschappen; een argument vanuit de onderzoekspraktijk. *Universiteit en hogeschool*, 1979, 25, 4, 280-288.

Overheidsbeleid op het terrein van de informatie; een probleemstellende verkenning. Tweede Kamer, zitting 1980-1981, 16406, 1-2.

Voortgezet onderwijs en informatiegebruik; advies. 's-Gravenhage: NOBIN, 1983.

Manuscript aanvaard 25-1-'83